

Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü

Ömer KARA*

Giriş

Araplar arasında Cahiliye döneminde “üdebâ”, “hutabâ” ve “şuarâ” diliyle “edebî” düzeyde “karşılıklı atışma”, “yarışma” veya “eğlenme” şeklinde bir kısım toplantılar yapılırdı. Bunların en önemlileri, “*muhâvere, müfâhare, münâfere, müsâmere, münâdeme*” gibi adlarla anılmaktaydı. Bu toplantılar, İslâm'dan sonra edebî ve ilmî alanlar başta olmak üzere çeşitli toplantıların bir ilham kaynağı olmuştur. Klasik İslâm geleneğinde ilim ve edebiyat bağlamında “birlikte uğraşlar”ın ve “karşılıklı paylaşımların”; “bir ortam içerisinde yapılan toplantı” türleri, son derece zengindir. Bunlardan bir kaç, şunlardır: *Mec(â)lis, müzâkere, münâzara, mücâdele/cedel, mukâbese, makâme, mühâlefe/hilâf ve muhâdara*. Bu toplantıların hemen hepsi, ilim ve edebiyat düzleminde ulemanın ve üdebanın kendi içinde değişik maksat ve şekillerde yaptığı toplantılardı.¹ Bunların içerisinde farklı bir tür vardı ki, bunun adı, “muhâdara”ydı. “Muhâdara”, “*devlet ricalinin huzurunda ilim adamlarının; edib ve şairlerin soru-cevap şeklinde karşılıklı müzâkere yaptıkları tartışma meclisi*”nin adıdır. Tarihte bir çok örneği mevcuttur ve

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

1 Toplantı çeşitleri ve içerikleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Münâzara: Arap Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (bundan sonra *DİA*), İstanbul, 2006, c. 31, s. 577-79; Nebi Bozkurt, “Müsâmere”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 75-76; Yusuf Şevki Yavuz, “Cedel”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 208-210; Şükrü Özen, “Hilâf”, *DİA*, İstanbul, 1998, c. 17, s. 527-58; Carl Brockelmann, “Makâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, s. 197-201; R. Drory, “Maqâma”, *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London, 1998, c. 2, s. 507-8; Erol Ayyıldız, “Makâme”, *DİA*, Ankara, 2003, c. 17, s. 417-19; Yaşar Kandemir, “Emâli”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 11, s. 70-72; Abdullah Aydın, “İmlâ”, *DİA*, İstanbul, 2000, c. 22, s. 25-26; İbrahim Hatiboğlu, “Müzâkere”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, s. 233-4. Ayrıca bu kavramların mukayesesi için bkz. Ömer Kara, “İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, İlim Yayma Vakfı: Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2013, s. 299-308.

bununla ilgili ciddi bir literatür de oluşmuştur. İşte Osmanlı'daki Huzur dersleri kurumu, İslam geleneğindeki bu *muhadara* tipininin bir uzantısı ve kurumsallaşmış şeklidir.

Bu çalışmamızın ilk kısmında huzur derslerinin tarihçesi, tanımı, özellikleri/kuralları, unsurları ve fonksiyonları, meclis yapısı ve çeşitleri, icra şekli, takrir edilen âyet ve sûreler, ödüller ve cezalara temas edildikten sonra ikinci kısımda huzur dersleri literatürü kısaca sunulmaya çalışılacaktır.

I. Huzur Dersleri Geleneği

1. Tarihçe

İlmiye sınıfı, Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahip olan saygın ve etkili bir erkti.² Osmanlı padişahları da, ilmiye sınıfına gerekli önemi göstermişler, alimlere hak ettikleri değeri vermişlerdir. Erken devirlerinden beri sarayda gerek münferit, gerekse toplu olarak padişaha, şehzâdelere ve hatta vezir ve sadrazamlara ulemânın dersler verdiği bilinmektedir. Huzur dersleri dışında padişahların devrin önemli alimlerine tefsir dersleri yaptırdığı da bilinmektedir ki bunlara genel olarak "*mutad tefsir dersleri*" denmektedir. Bu ders ve toplantılar, özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren yoğunluk kazanmıştır. Dönemin kronikleri, ulemâ biyografileri ve sır kâtiplerinin kaleme aldığı rûznâmelerde bunlar hakkında bilgiler mevcuttur. Bu dersler, Huzur dersleri'nden ayrı bir olgudur.³ Bu yüzden Tayyazâde Ata Bey'in huzur derslerinin başlangıcını Osmanlı devletinin kurucusu Osman beye kadar götürmesinin bir mesnedi yoktur. Osmanlı'nın kuruluş dönemlerinden son zamanına kadar yapılan münferit tefsir dersleri, "mutad tefsir dersleri"ni karşılamaktadır. Bunların belki huzur dersleri için bir temel oluşturduğu söylenebilir.⁴

Osmanlı'da Huzur dersleri ile ilgili ilk sistemli uygulamanın, III. Ahmed zamanında Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (1131-1143/1718-1730) tarafından 1136 yılında yapıldığı kabul edilmektedir.⁵ Ancak huzur dersinin ilk basit örneğinin bundan dört yıl öncesinde gerçekleştiğini şu olay ortaya koymaktadır: Padişah III. Ahmed, III. Ahmed Kütüphanesini (Enderun

2 İlmiye sınıfının Osmanlıdaki konumu hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1965; Suraiya Faroghi, "Social Mobility among the Ottoman Ulema in late Sixteenth Century", *International Journal of Middle East Studies*, c. 4, no: 2 (1973), s. 204-218; N. Itzkowitz, "Eighteenth-Century Ottoman Realities", *Studia Islamica*, 1962, c. 16, s. 73-95.

3 Huzur dersleri ile mutad tefsir dersleri arasındaki farklar için bkz. Ebü'l'Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul, 1951, c. 1, s. 34 vd.; Kara, "Huzur Dersleri", s. 319-320.

4 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 215; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *DİA*, İstanbul, 1998, c. 18, s. 441.

5 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 62; İpşirli, "Huzur Dersleri", c. 18, s. 441.

Kitaplığı) inşa ettirince İbrahim Paşa, 1132 yılında (yani sadarete geçtiği yılın ikinci senesinde) kütüphanenin açılış törenini bir huzur dersi ile yaptırmıştır. İbrahim Paşa, törene padişahı, öteki devlet erkânını, şeyhulislâmı ve bazı ulemâyı davet etmiştir. İki yüz akçe yevmiye ile kütüphane muallimi tayin edilen Üsküdar kadılığında mazul Selim Efendi, Enderun-i Hümâyün'dan birkaç çocuğa Fâtîha sûresini okutmuş, kendisi de bu sûreyi tefsir etmiş, töreni duayla bitirmiştir. Sonrasında III. Ahmed, davetlilere samur kürk hediye etmiştir.⁶

İlkini basit düzeyde bir açılış töreni şeklinde gerçekleştiren ve III. Ahmed (1115-1143/1703-1730) döneminde 13 yıl sadaret görevini üstlenen İbrahim Paşa, 1136-1140 tarihlerine tekabül eden 5 yıl süreyle devrinin tanınmış alimlerini Ramazan'da kendi sarayında toplayarak onlara Kur'ân'dan bazı âyetlerin tartışmalı tefsirini yaptırmıştır ki, bu derslerin bilgi ve kayıtları mevcuttur.⁷ Hatta 1140 Ramazan'ında bu derslerden birine III. Ahmed de katılarak başından sonuna kadar takip etmiştir.⁸ Sadarat makâmı tarafından yapıldığı için resmîleşme tarihine kadar bu derslerin ismi Tarih kitaplarında "*Huzur-i Asâfi Dersleri*" (Vezir huzurunda yapılan dersler) olarak anılmıştır.⁹ III. Mustafa'nın, babası III. Ahmed'in yanında genç bir şehzâde olarak bu derslere katılması ve bundan ilham alarak huzur derslerini ihdas etmiş olması kuvvetle muhtemeldir ki, Mardin'in ifadesiyle, huzur dersleri, 1172 yılında Sultan III. Mustafa'nın irade ve fermanı ile resmen tesis edilmiştir.¹⁰ 1172 yılından sonra Huzur dersleri asıl rengine kavuşmuş; III. Mustafa, tahta çıktıktan bir yıl sonra babası III. Ahmed'in veziri Damad İbrahim Paşa'nın huzur derslerine iştirakiyle memnun kaldığı bu toplantıya 30 yıl sonra resmîyet kazandırmıştır. Dolayısıyla Huzur dersleri sadarat makâmında başlamış, saltanat makâmında resmîleşmiştir. Bu şekilde resmîleşen Huzur derslerinin arada bazı inkıtalar dışında Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devam ettiği bilinmektedir. Bu dersler hakkında gerek sırkâtiplerinin kayıtlarında, gerekse ceyb-i hümâyün¹¹ defterlerinde resmî kayıtlar mevcuttur. Ayrıca II. Mahmud döneminde (1223-1255/1808-1839) 1246 yılından sonra Huzur dersleriyle ilgili bilgi ve kayıtların bir çoğu, *Takvîm-i Vekâyi* adlı

6 Gazi İskender Akdoğu, "Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi", *Yapı Kredi Kültür Sanat Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni*, sy. 11, Ekim, 2003.

7 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 64-67.

8 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 62.

9 Bkz. Çelebizâde İsmail Asım, *Tarih-i Âsım*, (Mehmed Raşid'in *Tarih-i Raşid* ile birlikte), İstanbul, 1281, c. 6, s. 131-33; 259-60, 370-71, 462, 557-58; Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 6, s. 64 vd.

10 Ahmed Vasıf, *Tarih-i Vastıf*, İstanbul, 1219, c. 1, s. 157 vd.; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 216; Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 62; İpşirli, "Huzur Dersleri", c. 18, s. 441.

11 *Ceyb-i hümâyün* için bkz. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 77-8, 236, 376, 486-7, 489; Halil Sahillioğlu, "Ceyb-i Hümâyün", *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 465-7.

Osmanlı'nın resmî gazetesinde yer almıştır. Son Osmanlı padişahı Mehmed Vahdettin (1336-1341/1918-1922) döneminde 1336 ve 1337 tarihlerindeki dersler Vahdettin'in huzurunda, 1338'de saltanatın kaldırılmasıyla birlikte 1338-1341 yıllarındaki huzur dersleri ise Halife Abdülmecid Efendi'nin huzurunda yapılmıştır. 1342 yılında hilafetin ilğasıyla Huzur dersleri tarihe karışmıştır.¹²

2. Tanım

“Padişahın huzurunda/ katında yapılan dersler” anlamına gelen Huzur dersi, “H. 1136 yılında Sadrazam Damad İbrahim Paşa ile sadarat makâmının uhdesinde başlayan ve h. 1172 Ramazan'ından itibaren Sultan III. Mustafa'nın fermanıyla saltanat makâmıyla resmileşen, biniş merasimi sonrası Osmanlı padişahının hazır bulunmasıyla, şeyhulislâm tarafından seçilen ve padişah tarafından onaylanan yetkin ulemâdan müteşekkil bir heyet tarafından her yıl Ramazan'ın belirli günlerinde padişahça tayin edilen mekânlarda gerçekleştirilen ilmî mecliste Kadi Beyzâvî tefsirinin münâzaralı tarzda tedrisinin yapıldığı ilmî toplantı” için kullanılan bir terimdir.¹³

3. Unsurlar ve Fonksiyonları

Bir Huzur dersinin teşkilinde olmazsa olmaz unsurlar mevcuttur: Padişah, şeyhulislâm, mukarrir, muhatap, dinleyici, zaman, mekân, Beyzâvî Tefsiri ve Biniş Merasimi.¹⁴

Padişah: Huzur derslerinin en vazgeçilmezidir. Padişah bulunmadan huzur dersi icra edilemez. Padişah, Huzur dersleri meclisi unsurlarının seçiminin ve esas itibarıyla de bu unsurların onay makâmıdır. Bu bağlamda, huzur dersinin mukarrir, muhatap ve dinleyicilerinin kimler olduğunu; hangi mekânda yapılacağını, hangi âyetin okunacağını belirler.

Şeyhulislâm: Osmanlı'da dinî konuda en yüksek derecede bilgi ve yetkiye sahip olan şeyhulislâm, huzur derslerinin organizatörüdür. Bir anlamda padişah ile huzur derslerinin diğer unsurları arasında köprü görevi görür. Örneğin mukarrir ve muhatapları seçer; padişahın onayına sunar. Bazı durumlarda dinleyici teklif edebilir. Okunacak âyet veya âyetleri padişahın alarak muhatap ve mukarrirlere bildirir. Toplantının yapılacağı yeri ilgililere haber verir. III. Mustafa'dan itibaren yaklaşık 179 şeyhulislâm bu görevi

12 1333-1334 ve 1336-1340 senelerinde Huzur derslerine memur zevatın isimleri *Ceride-i İlmiyye*'nin o yıllara ait sayılarında da yayımlanmıştır. Huzur derslerinin tarihî gelişimi için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 62 vd.; c. 2-3, s. 1 vd.; Kara, “Huzur Dersleri”, s. 308-317.

13 İlgili tanım, Mardin'in tanımından hareketle, huzur derslerinin zaman, yer, mekân, unsurlar ve nitelikleri göz önüne alınarak tarafımızdan geliştirilmiştir. Bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, I/13; Kara, “Huzur Dersleri”, s. 317-8.

14 Unsurlar ve fonksiyonları hakkında geniş bilgi için bkz. Kara, “Huzur Dersleri”, s. 320-335.

yerine getirmiştir.¹⁵

Mukarrir: Huzur derslerinde ilmiye sınıfının en yetkili şahsıdır. Mukarrir, “dersi yapan, takrir eden, anlatan şahıs” demektir. Mecliste mukarrir sayısı bir adettir. Her meclisin ayrı bir mukarriri olmuştur. Aynı Ramazan içindeki meclislerde bir mukarrir, birkaç defa mukarrirlik yapamazdı. Mukarriri ya doğrudan sultan seçer ve onaylardı; ya da şeyhulislâm seçer; padişah onaylardı. Mukarririn görevi, seçilen âyete önceden hazırlanmak; seçildiği oturumda ilgili âyeti Beyzâvî tefsirinden takrir etmek; muhatapların sorularına cevap vermek ve nihayet dua ile oturumu bitirmektir.

Bir takım şartları hâiz olmayan kişiler, mukarrir olamazdı. Bundan dolayı mukarrir ve muhatapın zatında ve tayininde bir kısım şartlar gerekir ve aranırdı.¹⁶

Muhatap(lar): Huzur derslerinde mukarririn sağında ve solunda yer alan ve mukarrirle dersi müzâkere eden âlim kişilerdi. Önceleri “talip”, sonra da “muhatap” ismiyle anılmıştır. Muhatapların görevi, seçilen âyete –mukarrir gibi- önceden hazırlanmak; seçildiği oturumda mukarririn takririnden sonra ona soru sormak, itiraz etmek, katkı yapmak ve tartışmaktı. Muhataplarda aranan şartlar, mukarrirlerde aranan şartlarla aynıdır. Mukarririn aksine muhataplar en az 5 kişiden oluşurdu. Zaman içerisinde muhatap sayılarında değişiklikler olmuştur.¹⁷

Samiler (Dinleyiciler): Dersten istifade etmek için padişahın onayı ile derse katılan dinleyici kitlesidir. Dinleyici kitlesi, padişahın yakınları (şehzâdeler, valide sultanlar, hanım sultanlar), vezirler, öteki devlet erkânı ve sair önemli zevâttan olabiliyordu.

Zaman: Huzur dersinde zaman mefhumu son derece önemlidir ve üç farklı boyutu vardır. Birincisi, senelik kısımdır ki, huzur dersleri, Ramazan ayının başlarında, yerleşik şekliyle ilk sekiz (veya on gününde) yapılmıştır. İkincisi ise günlük taraftır ki, dersler her gün, “öğle ile ikindi” arasında icra edilmiştir. Üçüncüsü ise huzur ders saatinin yaklaşık 2 saat civarında olmasıdır.

Mekân (köşk, oda, sofa ve saraylar): Her bir huzur dersi oturumu için padişahın seçtiği bir mekân vardı. Huzur dersleri için sabit bir mekân yoktu. Her bir toplantı için padişah mekân seçer; şeyhulislâm kanalıyla ilgililere bildirilir ve ders orada yapılırdı. Huzur derslerinin mekânı, Topkapı saray içi

15 Şeyhulislâmlık hakkında bkz. Murat Akgündüz, *19. asır başlarına kadar Osmanlı Devletinde Şeyhulislâmlık*, (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999; Yakut, Esra, *Şeyhulislâmlık: Yenileşme Döneminde Din ve Devlet*, İstanbul, 2005.

16 Bu şartlar için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 99 vd.

17 Bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c.1, s. 84-88.

ve dışı olmak üzere iki kısımdır. Birincisi Topkapı sarayının müstemilatından olan oda, sofa veya köşk-kasırlar; ikincisi ise Topkapı Sarayı dışındaki saray, köşk ve kasır gibi mekânlardır. Önceleri daha çok Topkapı Sarayı içerisindeki mekânlar kullanılırken, zaman içerisinde hariçteki mekânlar ve saraylar kullanılmaya başlanmıştır.

Kâdî Beyzâvî Tefsîri: Huzur derslerinin vazgeçilmezlerinden biri de, derste takrir edilen Kâdî Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl ve esratü't-tevil* adlı tefsiridir. Bir icaz harikası olarak kabul edilen bu tefsir, edebî ve felsefî üslubu, veciz metniyle ilim dünyasında itibar gördüğü gibi, Osmanlı medreselerinde ders kitabı haline gelmiştir. Aynı şekilde Osmanlı'da tefsir öğretiminin resmî tefsir kaynağını teşkil etmiştir. Beyzâvî tefsiri aynı zamanda başlangıcından sonuna kadar Huzur derslerinin de tek ve tartışmasız tefsiri olmuştur.

Biniş Merasimi: “Biniş-i hümayun” veya “biniş-i saltanat” tabiri, padişahın önemli bir hadise veya toplantı öncesinde veya sonrasında yaptığı tören nitelikli veya dinlenme amaçlı geziye verilen isimdir. Tören nitelikli olan çeşidi, saltanatın azametini gösteren kısa süreli geziler olup çoğunlukla cülus sonrası, ayrıca bazı toplantı ve önemli işler arefesinde de ya kara yoluyla; ya da deniz yoluyla yapılırdı. Padişahların “biniş-i hümayun” yapacağı, boğaziçine çıkışları, kız kulesinden veya hisarlardan atılan toplarla ilan edilirdi. Yine saltanat kayığının iskeleye yanaşacağı hasekiler tarafından yüksek sesle duyurulurdu. Padişah, haremi ve erkânıyla birlikte Topkapı Sarayı'ndan Sarayburnu'na inerek saltanat kayıkhanesinin bulunduğu Yalı köşkünde görkemli saltanat kayığına biner; Eyüb Sultana geçilir, dualar edilir, sonra tekrar geri dönülürdü. Kuşkusuz bunun her aşaması sade bir tören şeklinde icra edilirdi.¹⁸ Biniş-i hümayün, Fatih Kanunnamesi'nin kurallarından biriydi.¹⁹

4. Kurallar

Huzur dersleri için şart koşulan prensiplerin önemlilerini şöyle tespit etmek mümkündür:²⁰

-Padişahın katılımıyla, onun huzurunda yapılırdı. Padişahsız huzur dersi yapılmazdı.

-Huzur dersi, biniş merasimi sonrası yapılır. Biniş merasimi yapılmazsa,

18 *Biniş-i hümayun* için bkz. Dündar Alıkcı, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, (Doktora), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002, s. 177 vd.; Mithat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958, s. 46; R. Ekrem Koçu, “Biniş”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958-74, c. 5, s. 2798-99; Necdet Sakaoğlu, “Biniş”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, c. 3, s. 234-35; Abdülkadir Özcan, “Biniş”, *DİA*, İstanbul, 1992, c. 6, s. 184-5.

19 Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul, 1990, c. 1, s. 42.

20 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 14 vd.; c. 1, s. 89 vd.; Kara, “Huzur Dersleri”, s. 318-319.

huzur dersi de yapılmaz; tehir edilirdi.

-Toplantıya katılan mukarrir, muhatab ve dinleyicileri şeyhulislâm seçer; padişah onaylardı.

-Mukarrir ve muhatabların, belli özellik ve şartlarla seçilmesi zorunluydu.

-Meclisleri teşkilde ve sırayı tayinde ruustaki kıdem dikkate alınır.

-Huzur dersleri, o yılın Ramazan ayında icra edilir; hatta çoğunlukla Ramazanın ilk 8 gününde ve 8 meclis halinde yapılırdı.

-Meclis günlerinin peşpeşe olması, kaidedir. Sadece Cuma günleri ders yapılmazdı, tatildi.

-Okunacak âyetleri, padişah seçerdi. 1200'den sonra dersler mushaf tertibiyle devam etmiştir.

-Sûre veya âyetler, iki üç ay öncesinden mukarrire tebliğ edilir; Şabanın 15'inde de mukarrire dersindeki muhatabların isimleri bildirilirdi. Bunun üzerine mukarrir, okutacakları dersin metnini okuyup hazırlanmak için muhatalara haber verirdi.

-Mukarrir ve muhatablar, meclisin toplanmasından önce kendi aralarında ders konusu üzerinde fikir teatisinde bulunamazlardı. Dersin takririnden önce mahremiyet; ders esnasında ise aleniyet asıldı. Hilâfına hareket bir nakısaydı; cezayı gerektirirdi.

-Müzakereler, fikir hürriyetini haiz münazaralı bir yapıda olurdu.

-Mukarrir de, muhatablar da, mecliste minderlere diz çökerek işlerini yapardı. Mukarrir, padişahın sağında; muhatablar ise mukarririn yanından başlayarak yarım daire şeklinde bir kavis teşkil ederlerdi. Padişah da dersi bu vaziyette dinlerdi.

-Ders aleni olmakla birlikte, erkek-kadın dinleyici zevât hakkında padişaha malumat verilir; padişah da bunlardan istediklerine dersi dinlemeye izin verirdi.

-Toplantı mekânını, Padişah belirlerdi. Her meclis, seçilen ayrı bir yerde yapılırdı.

-Derste takip edilen kitap, Kâdî Beyzâvî tefsiridir.

-Mukarrir dersi bir "dua"yla bitirirdi ki, bu duada ihtisar kaideydi. Dua zamanının geldiği kendisine nazikane ve kimsenin anlamayacağı tarzda ihsas edilirdi.

-Huzur derslerinin sonunda nakdî ve aynî hediyeler verildiği gibi şartlara uymayan veya su-i edepde bulunanlar için cezalar söz konusuydu.

5. Meclis Yapısı, Çeşitleri

Huzur derslerinde bir gün içerisinde yapılan bir oturuma, "meclis"

denmektedir. Meclisin yapısı, padişah, bir mukarrir, sayıları çoğunlukla 5 olan ve zaman içerisinde sayısı değişime uğramış olan muhataplar; şeyhulislâm, vezir, şehzâdeler, önemli devlet ricali ve dinleyici kitlesinden oluşmaktadır. Meclislerin yıllık zamanı, Ramazan ayıdır. Başlangıçta Ramazan'ın dağınık günlerinde teşkil ettirilen meclisler, daha sonraları Ramazan'ın -Cuma günleri hariç- ilk 8 gününe hasredilmiştir.²¹

Başlangıçta biri mukarrir, beşi muhatap olarak 6; 1189 yılında 8, sonraları 12, daha sonra da 13 ve nihâyet 14 zattan teşekkül eden meclisler, İkinci Abdülhamid'in cülusundan sonra 1293 Ramazan'ında bir muhatap eklenmesiyle 15; 1316 yılında bir muhatap daha eklenerek 16 zevâtтан oluşmuştur. Bundan sonra da bu şekliyle sonuna kadar devam etmiştir.²²

Huzur dersleri, üç farklı tipteki meclisten oluşmuştur.

a) “Mutad meclisler”: Her Ramazan'da 8 defa toplanmakta olup bunlarda daimilik esastır.

b) “Mukarrirler meclisi”: 8 mutad huzur dersinden sonra yapılan 9. derstir. Yılda bir kere toplanır. Bu meclise mukarrir ve muhatap niteliği taşıyan zevât iştirak etmektedir; bunda ise muvakkatlık esastır.

c) “Sudur meclisleri”: Üstün ilmî rütbelere sahip olmaları hasebiyle mutad meclislere iştirak selahiyetini kaybeden zevât-i aliyyenin de katılımıyla yapılan meclislerdir.²³

6. İcra Şekli

Bir huzur dersinin icrasını şöyle tasvir edebiliriz: Öncelikle ders için bir mukarrir ve muhataplar, bazen bizzat padişah tarafından seçilir ve onaylanırdı; ama çoğunlukla da şeyhulislâm tarafından seçilir; padişah tarafından onanırdı. O günün huzur ders yeri, padişah tarafından kararlaştırılırdı. Aynı şekilde derste takrir edilecek âyet veya âyetler de padişah tarafından belirlenir, iki ay öncesinden mukarrir ve muhataplara bildirilir; derse hazırlanmaları sağlanırdı. Huzur dersinde gizlilik esastı ve meclisten önce ilgili zevâtın bir yerde toplanıp müzakere ve mübahase yapması yasaktı. Herkes ferd olarak hazırlanır; ders günü bir araya gelinir; orada müzakere yapılırdı. Dersin zamanı öğlen ile ikindi arasıydı.

Ders günü, Biniş(-i hümâyun) merasimi yapılırdı. Meclise önce padişah girer, kendine ayrılan minderin yanında ayakta beklerdi. Ders ortamında padişah da dahil, herkes bir minder üzerine otururdu. Padişahın özel bir makâmı bulunmazdı. İlmiye sınıfının hepsinin önünde bir rahle, altında da

21 Meclis sayıları ve meclise katılan ilmî heyet için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 84-88.

22 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 84 vd.

23 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 88. Huzur ders meclisleri ve sayıları hakkında bkz. Kara, “Huzur Dersleri”, s. 335-336.

bir minder bulunurdu. Mukarririn minderi, muhataplarınkinden bir miktar büyük olurdu. Mukarririn rahlesi, sedef işlemeli; muhataplarınki ise ceviz boyalı olurdu. Padişahın sağında, mukarrir oturur; onun sağında ve solunda da muhataplar yarım kavis şeklinde yerini alırlardı. Öteki taraflarda ise davet edilen dinleyici kitleleri bulunurdu. Dinleyiciler arasında bayanlar olursa onlar da mekânın şartlarına göre bir perde veya paravan arkasından dersi dinlerlerdi. Padişah yerini aldıktan sonra ilmiye sınıfının dışındaki erkân yerlerine geçer, daha sonra resmî binişleriyle (elbiseleriyle) nişanlarını takmış ve sarıkları üzerine sırmalarını geçirmiş olarak önde mukarrir; arkasından da kıdem sırasıyla muhataplar huzura girerlerdi. Ulemâ, ayakta bekleyen padişaha ihtiram selamı verdikten sonra kendilerine ait olan yerlere oturlardı. Sonra da dinleyiciler yerlerini alırlardı.

Mukarrir, derse ait tefsirini ve notlarını; muhataplar da aynı şekilde malzemelerini rahlelerine koyarlardı. Ders genellikle 2 saat kadar sürerdi; bazen bundan az veya fazla olabilirdi. Mukarrir, önceden kendisine bildirilen âyeti okur, sonra ilgili tefsirden âyetin tefsirini takrir eder ve âyeti genişçe şerh ederdi. Mukarrir sunumunu bitirdikten sonra muhataplara soruları olup olmadığını sorar; kıdem sırasına göre soruları alır, herbirine cevaplar verir. Sorular, konu etrafında sorulur; cevap da aynı şekilde verilirdi. Sualler, mukarriri müşkile sokacak ve rencide edecek şekilde sorulmaz; herkesin istifade edebileceği ve konuyu açılacak türden sorular olmasına özen gösterilirdi. Bazen soru cevap faslı mukarrir ve muhatap arasında uzayabilir; hünkâr “kafi” deyinceye kadar bu durum devam edebilirdi. Nadiren de olsa ateşli tartışmalar yaşanır; itirazlar vuku bulurdu. Derslerde en önemli özellik, tam bir ilmî serbestlik içerisinde yapılmasıydı. Bu tartışmalara padişah çoğunlukla “müdahil” olmazdı. Dersin sonuna doğru dua zamanının geldiği nazikane ve kimsenin anlamayacağı tarzda mukarrire ihsas ettirilirdi; mukarrir de ders sonunda muhtasar bir duayla dersi bitirirdi. Ders sonunda ilmiye sınıfına mutad ve ilave olmak üzere nakdî atıyyeler yanında bohça içerisinde hediyeler verilirdi. Sonra da padişah, mekânı terkeder; hareme çekilir, zevât da dağılırdı.²⁴

7. Takrir Edilen Âyetler ve Sûreler

İlk zamanlar derste takrir edilecek âyet, padişah tarafından belirlenir; şeyhulislâm kanalıyla mukarrir ve muhataplara resmen bildirilirdi. Bu yöntem yaklaşık 1180 yılına kadar sürmüştür. Şöyle ki, 1172 yılındaki ilk huzur dersinde, Nisa, 4/133. âyeti takrir olunmuştur.²⁵

²⁴ Ders icrasıyla ilgili bilgiler temelinde Mardin'den alınmış olup boşluklar da huzur derslerine mukarrir, muhatap ve dinleyici olarak katılan zevâtın nakledilen hatıra ve menakıplardan doldurulmuştur. İcra şekliyle ilgili detaylar için bkz. Kara, “Huzur Dersleri”, s. 336-338.

²⁵ Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 68.

1180 yılında huzur derslerinde âyet seçiminin yerini “sûre seçimi” almıştır. Bu tarihten sonra önce Bakara sûresinin evvelinden okunmuş, daha sonra da 1189 yılında İsrâ sûresinden okunmaya başlanmış ve 1192 senesi ikmal edilmiştir. 1193 yılında Fetih sûresinin okunmasına başlanmış, 1198 yılında ikmal edilmiştir. 1199 yılında Saf sûresinin 13. âyeti takrir edilmiştir.²⁶

1200 tarihinden itibaren üçüncü bir değişiklikte mushafın başından Fâtiha sûresinden “mushaf sırası” tercih edilmiştir; bu yıl Fâtiha sûresi bitirilmiştir. 1201 yılında Bakara sûresinden başlanmış, 1205 yılında ilk mecliste Bakara sûresinin 30. âyeti; 2. mecliste 31. ve 33.; 3. mecliste 34.; 4. mecliste 35. âyetin yarısı; 5. mecliste diğer yarısı; 6. mecliste 36., 7. mecliste 37.; 8. mecliste 38. ve 9. mukarrirler meclisinde ise 39. âyeti takrir edilmiştir.²⁷ 1206 yılında Bakara sûresinin 40. âyetinden başlanmış, 1207 yılının 9. Mukarrirler meclisinde 60. âyet tefsir edilmiştir. 1210 yılı Mukarrirler meclisinde Bakara 91. âyeti takrir olunmuştur ki, bu üç sene zarfında 31. âyet takrir edilmiştir.²⁸ 1215 yılında 134. âyet tefsir edilmiştir ki, bu 5 sene zarfında 38 âyet ele alınmış olmaktadır. 1251 yılında Mukarrirler meclisinde Al-i İmran sûresinin 200. son âyeti takrir edilmiştir. Bu döneme kadar 51 senelik zaman zarfında toplam iki sûre; 494 âyet okunmuş; Kur’ân’ın dört cüzü ve bir hizbi bitirilmiştir.²⁹ Al-i İmran sûresinden sonra Nisa sûresinin 15 senede bitirildiğini 1266 yılı Maide sûresinin ilk âyetinin okunmasından anlıyoruz.³⁰

II. Abdülhamidin cülüs yılı 1293 yılında A’râf sûresinin 31. âyetinin takrir edildiği bilgisine göre, 1266 yılından itibaren 27 sene zarfında Mâide sûresi bitmiş, A’râf sûresinin başlarına gelinmiştir. 1294 yılında A’râf 36.; 1295 yılında 50. ve 51.; 1296 yılında da 65. âyet takrir edilmiştir.³¹ Bütün bu dersleri Yanyalı Hacı Ömer Efendi takrir etmiştir ki, bu ders takrirleri yazma olarak mevcuttur.³²

1300 yılında A’râf sûresinin 152. âyeti takrir olunduğuna göre, yaklaşık 100 senelik zaman zarfında Mushafın 9 cüzü neredeyse bitirilmiştir. 1304 yılında A’râf sûresi 172-3. âyetleri takrir olunmuştur.³³ 1315 yılında takrirlerin Arapça

26 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 71-2.

27 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 72-3.

28 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 74-75.

29 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 78.

30 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 78.

31 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 79.

32 İstanbul Üniversitesi, (Yıldız Sarayı Kütüphanesi Eserleri), Türkçe Yazmalar Bölümü, *Huzur Dersleri metinleri*, no: 7330, A’râf, 31 âyet, vr. 1/6; soru-cevap kısmı, vr. 4/6; 35. âyet: vr. 7/15; soru-cevap: 12/15; 50. âyet, vr. 16/26; soru cevap: vr. 21/26; 65-67. âyetler; vr. 27-45; soru-cevap: vr. 35-45; 78-79. âyetler: 13 vr.; soru-cevap: 9-13. Bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 81-83.

33 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 79-80.

değil, Türkçe yazılması hakkında hünkarın irade-i seniyyesi önem arz etmektedir.³⁴ Bu tarihte Tevbe sûresinin 50. âyeti tefsir edilmiş olup 1304'den bu tarihe kadar 11 sene zarfında bir cüz bir hizip bitirilmiştir.³⁵

1326 yılı Ramazan'ında huzur derslerinde Yûnus sûresinin tefsir edildiği ve bu senenin sonunda 109. âyetine varıldığı Şeyhulislâm Mustafa Sabri'nin *Beyânü'l-Hak*'taki malumatından anlaşılmaktadır.³⁶ 1329 yılında Hûd sûresinin 11. âyeti okunmuştur ki, Sultan V. Mehmed Reşad devrinde 12. cüzün tamamlandığı anlamına gelmektedir.³⁷ Sultan Vahdeddin huzurundaki son ders olarak Hicr sûresinin 78-79. âyetleri tefsir edilmiştir.³⁸

1339 yılında Teşkilat-ı Esasiye kanununa göre hakimiyetin padişahın millete devredilmesi; ayrıca halifelğe de Abdülmecid Efendi'nin seçilmesi neticesinde dersler onun huzurunda devam etmiş; araştırmalara göre halife Abdülmecid Efendi'nin huzurunda devam eden dersler Nahl sûresine kadar gelmiştir. Bu dönemle ilgili olarak Nahl sûresinin 1, 12, 18. âyetlerinin takrir edildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Ve huzur derslerinin en sonuncusu olarak, 1341 yılında Nahl sûresinin 26. âyeti³⁹ takrir olunmuştur.⁴⁰

Sonuç olarak, 1172 yılındaki başlangıcından itibaren padişah tarafından seçilen âyetler takrir olunurken, 1180 yılında sûre seçimine geçilmiş, 1200 yılında mushaf tertibiyle devam edilmiş ve nihayet Nahl sûresinin 26. âyetine kadar tefsir edilmiştir. Buna İsrâ, Fetih ve Saf sûrelerini de eklememiz gerekir.

8. Ödül ve Ceza

Huzur derslerine katılan mukarrir ve muhataplara, nakdî, bohça ve hususî yardım olmak üzere üç kısımda inamlar yapılırdı. Nakdî atıyyeler, her huzur dersi sonrasında gerek mukarrir gerekse muhataplara padişah tarafından nakdî atıyyeler verilirdi ki bunun miktarı zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Mukarrir, muhataplardan bir miktar fazla alırdı.⁴¹ Bunun yanında belli durumlarda bazı mukarrir ve muhataplara ilave atıyyeler de yapılmıştır.⁴² Nakitlerin yanında mukarrirlere özel olarak bayramlık tabir edilen elbiselik kumaş ve giyim-kuşamla ilgili malzemeler bulunan bohçalar verilirdi. Bohça

34 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 80.

35 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 80.

36 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 80.

37 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 81.

38 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 81.

39 Mardin'in dipnotunda âyet yanlışlıkla 261 şeklinde yazılmıştır. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 83 (69. dipnot). Doğrusu, Nahl sûresi 26. âyettir.

40 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 81-83. Takrir edilen âyetler hakkında geniş bilgi için bkz. Kara, "Huzur Dersleri", s. 338-340.

41 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 19-51

42 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 51-55

içerisinde genellikle şu malzemelerden bir kaçını bulunabiliyordu: Çakşır (ince kumaştan yapılmış erkek şalvarı), kaftan, entari, kavuk, destar (sarık), car, atlas, ferace, cübbe, tülbent, kuşak, papuç, çuha ve çeşitli kumaşlar...⁴³ Mukarrir ve muhataplara huzur dersinde gösterdikleri başarıya binaen bazen rütbesinde terfi yapılarak ödüllendirilirdi. Bu terfi ödülü, iki şekilde cereyan etmiştir. Birincisi, *rüusta tafra terfidir*. Bu terfi, İstanbul rüüs'unun iptidai hariç ile başlayıp daru'l-hadis ile biten dereceleri idi.⁴⁴ İkincisi ise İstanbul rüusunun daru'l-hadis derecesinin dışındaki mevleviyet, kazaskerlik gibi üst rütbelere terfi etmektir. Bu, huzur dersinden ayrılmayı gerekli kılar.⁴⁵ Önceleri mukarrir ve muhatapların nişanları yoktu. Dolayısıyla resmî merasimlere katılamazlardı. 1300 tarihinde II. Abdülhamid, mukarrirlerin büyük merasime katılımlarını arzu ederek kendilerine "haremeyn payesi" vermiş, usulen bu zevâtın gülkurusu renkli, önu işlemeli üniformaları üzerinde boyuna katılacak *üçüncü rütbeden Mecidi nişanı* ile taltif etmişti. Bütün bunların yanında mukarrir ve muhataplar özel taltiflere ve yardımlara da mazhar olmuşlardır. Bu nakdi yardım olabildiği gibi, muhataplıktan mukarrirliğe; mukarrirlikten mukarrirler meclis mukarrirliğine terfi olabiliyordu.⁴⁶ Huzur derslerine katılan zevât, ödül ve taltife mazhar olduğu gibi, dersten ihraç, nefy (sürgün) ve ilmî rütbenin düşürülmesi gibi cezalara da maruz kalabiliyorlardı.⁴⁷

II. Huzur Dersleri Literatürü

Huzur dersleri literatürünü iki kısma ayırmak mümkündür. Birincisi, huzur derslerinde yapılan takrir ve müzakere metinleridir. İkincisi, Huzur dersleri üzerine yapılan kitap, tez, makale türü çalışmalardır. Şimdi bunlar üzerinde kısaca duralım.

1. Takrir ve Müzakere Metinleri

Huzur derslerinin yapılışı ve icrasıyla ilgili olarak başlangıçtan sonuna kadar padişahın sır katibi tarafından rûznâme isimli defterlere kısa kayıtlar tutulduğu; mukarrir ve muhatapların kimler olduğunun tespit edildiği kesindir. Ancak Huzur derslerinde yapılan takrir ve müzakerelerin başlangıçta kaleme alınıp alınmadığına dair henüz bilgi bulunmamaktadır. Hatta huzur derslerinin takrir ve müzakere ortamında neler yapıldığına dair de tarihi başından sonuna takip ettiğimizde, İslâm ilim geleneğindeki "meclisü'l-implâ"lara benzer şekilde toplantı takrirlerini ve müzakerelerini kaleme alan

43 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 55-94

44 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 95.

45 Başka görevlere ter etmek sûretiyle dersten ayrılma örnekleri için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 100.

46 Örnekler için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 102 vd.

47 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s.105 vd. Ceza ve ödül hakkında geniş bilgi için bkz. Kara, "Huzur Dersleri", s. 340-344.

bir mümlî (imlâ eden) ve ders ortamını tasvir eden resmî bir kayıtçı da görevlendirilmediğini görüyoruz.

Huzur dersleri ortamının tasviri; iki saatlik ortamın betimlenmesi konusunda derse katılan mukarrir, muhatap ve dinleyicilerden bazılarının ortamla ilgili menakıb düzeyinde dağınık ve az sayıda kayıtları söz konusu olmuştur. Mardin, “Huzur derslerine ait mevsuk menkibeler” başlığı altında bunlardan tespit edebildiklerini kaleme almıştır ki, bunlardan bir kısmını kendisi kütüphanelerden tespit etmiş, bir kısmını da huzur toplantılarına katılanların ve yakınlarının gönderdiği mektuplardan aktarmıştır.⁴⁸

Ders takrir ve müzakere metinlerine gelince, aynı şekilde ders kayıtları için resmî bir görevli bulunmamaktadır. Aşağıda sunacağımız yazma ve matbu malzemeye dayanarak, ders kaydı tutma eyleminin, 1238 yılında II. Mahmud'un saltanatı döneminde başladığını söyleyebiliriz. Kuşkusuz bu sistemli ve mecburi bir şekilde değil, mukarrir ve muhatapların kendi insiyatifleriyle ve dağınık bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak son dönemlerde Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi, Gümülcineli Ahmed Asım Efendi, Debreli Vildân Fâik Efendi gibi bazı mukarrirlerin ve Eğinli Muhammed Hulusi Efendi gibi muhatapların düzenli bir şekilde kayıtlar tuttuğu görülmektedir. Bunların bir kısmı yazma olarak bize gelmiş, Debreli Vildân örneğinde olduğu gibi, bir kısmı da kendi notlarını kitaplaştırmıştır. Şu an elimizde huzur ders takrir ve müzakereleriyle ilgili beş grup metin mevcuttur:⁴⁹

1) Debreli Vildân Fâik, 1327-1341 yılları arasında 15 yıl yaptığı mukarrirlikte tuttuğu notları, kitap olarak yayınlamıştır: Debreli Vildân Fâik, *el-Mevâizü'l-hisân fî mâ kurrîre beyne yedeyi's-sultân*, Dersaadet, 1330/1911. Eserde, 1327 yılında Hûd, 17. âyet; 1328 yılında Hûd 32. âyet; 1329 yılında Hûd 50-52 âyetler, 1330'da Hûd 78-80. âyetlerin takrir ve sual cevap kısımları yer almaktadır.⁵⁰

2) *Huzur-i Hümâyün Ders Takriri Defterleri*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, (Yıldız Sarayı Kütüphanesi Eserleri), Türkçe Yazmalar Bölümü⁵¹

Kırımlı Muhammed Efendi (mukarrir), No: 7297: Sultan II. Mahmud devri, 1238 yılı III. Meclis, Âl-i İmrân, 139-142. âyetler, 10'u takrir, 3'ü soru cevap olmak üzere 13 vr.

Eğinli İbrahim Efendi (mukarrir), No: 7295: 1238 yılı, IV. Meclis, Âl-i İmrân,

48 İlgili menkibe ve mektuplar için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 761 vd.; 1108 vd.

49 Bkz. Kara, “Huzur Dersleri”, s. 344-48.

50 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 146, 460. Ayrıca bkz. Mustafa Özel, “Debreli, Vildân Fâ'ik ve el-Multekât fî Usûli't-Tefsîr”, *İslâmiyât (Osmanlı özel sayısı)*, c. 2, sy. 4, 1999, s. 224; Mustafa Özel, “Son dönem Osmanlı Tefsîr Tarihinden Bazı Portreler I”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 2002, c. 15, s. 65-66; Arzu Güldöşüren “Vildân Fâik Efendi”, *DLA*, İstanbul 2013, c. 43, s. 108-109.

51 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 1106 vd.; c. 2-3, s. 581-644.

145. âyet, 10 vr.

Faşlı Süleyman Halid Efendi (mukarrir), No: 6708: 1266 yılı, Mâide, 1. âyet, müzakere, 26 vr.

Yanyalı Hacı Ömer Lütü Efendi (mukarrir), No: 7330: 1293 yılı, A'râf 31. âyet, 1-6 vr.; 1294 yılı, II. Meclis, Yanyalı Hacı Ömer Lütü Efendi mukarrir, A'râf 35. âyet, 7-15 vr.; 1295 yılı, Yanyalı Hacı Ömer Lütü Efendi mukarrir, A'râf, 50 âyet, 16-26 vr.; 1296 yılı, II. Meclis, Yanyalı Hacı Ömer Lütü Efendi mukarrir, A'râf, 65-67 âyetler, 27-45 vr.

Vodinelî Ömer Hulusî Efendi (mukarrir), No: 7329: 1295 yılı, V. Meclis, A'râf, 54. âyet, 15 vr.

Tikveşli Y. Ziyaeddin Efendi (mukarrir), No: 4167: 1296 yılı, 3. Meclis, A'râf 68-69. âyetler, 9 vr.

Yanyalı Hacı Ömer Lütü Efendi (mukarrir), No: 7320: 1297 yılı, 2 Meclis, A'râf, 78-79. âyetler, 13 vr.

No: 7326: 1297 yılı, A'râf sûresi 93-95. âyetler, 7 vr.

Dağistanlı İbrahim Natiki Efendi (mukarrir), No: 7322: 1297 yılı, VI. Meclis, A'râf, 100. âyet, 12 vr.

Gelibolulu Muhammed Adil Efendi (mukarrir), No: 7324: 1297 yılı, VII. Meclis, A'râf 101. âyet, 8 vr.

Hadimi Muhammed Hulusî Efendi (mukarrir), No: 7312: 1297 yılı, VIII. Meclis, A'râf, 103. âyet, 16 vr.

Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi (mukarrir), No: 7333: A'râf, 152-53; Enfâl 72 âyet, Tevbe, 44-46. âyetler.

Gelibolulu Muhammed Adil Efendi (mukarrir), No: 7317: 1302 yılı, IV. Meclis, A'râf sûresi, 155. âyet, 10 vr.

Priştineli Hacı İlyas Efendi (mukarrir), No: 7317: 1302 yılı, V. Meclis, A'râf, 156. âyet, 9 vr.

Lütü Efendi (mukarrir), No: 7334: 1304 yılı, A'râf 172. âyet, 13 vr.

İstanbulî Muhammed Eşref Efendi (mukarrir), No: 7311: 1315 yılı, III. Meclis, Tevbe, 47. âyet, 9 vr.

Şeyh Hulusî Efendizâde Abdülkadir Raşid Efendi (mukarrir), No: 7318: 1315 yılı, V. Meclis, Tevbe, 50-51. âyetler, 11 vr.

İçelli (Ermenaklı) Aynizâde Muhammed Aynî Efendi (mukarrir), No: 7325: 1315 yılı, VI. Meclis, Tevbe 52. âyet, 12 vr.

Gümölcineli Hasan Hilmî Efendi (mukarrir), No: 7332: 1315 yılı, VII. Meclis, Tevbe 53. âyet, 13 vr.

Tosyavi İsmail Zühdü Efendi (mukarrir), No: 7321: 1315 yılı, VIII. Meclis,

Tevbe, 54. âyet, 4 vr.

İstanbuli Muhammed Esad Efendi (mukarrir), No: 7316: 1323 yılı, VII. Meclis, Yûnus, 47. âyet, Mülk, 25. âyet, A'râf, 188. âyet, 8 vr.

3) Ayrıca 1304-1335 yılları ramazanlarında huzur derslerinde muhataplık yapan Eğinli Mehmed Hulusi Efendi'nin derslerde tespit ettiği soru-cevap kısmını not almış, ilgili defterleri kızı Hacı Münire Pakcan vasıtasıyla Mardin'e vermiştir. Bu notlarda 1305 yılında Eûzü'nün tefsiri, 1306 yılında mukarrir Ispartalı Abdülkerim Efendi'nin mukarrirliğinde VIII. Huzur dersinde Enfâl, 11-13. âyetleri, 1307 yılında mukarrir Dramalı İsmail Hakkı Efendi'nin VII. Huzur dersinde Enfâl 30. âyeti, 1308 yılında mukarrir Dramalı'nın VIII. Huzur dersinde Enfâl 40. âyetin, 1309 yılında mukarrir Dramalı'nın VIII. Huzur dersinde Enfâl 50-51. âyetler, 1310 yılında mukarrir Ispartalı Abdülkerim Efendi'nin VIII. Huzur dersinde Enfâl 66. âyetin, 1311 yılında mukarrir Hadımlı Muhammed Hulusi Efendi'nin V. Huzur dersinde Tevbe 1-2. âyetlerinin; 1312 yılında yine mukarrir Hadımlı'nın IV. Huzur dersinde Tevbe 11-12. âyetlerinin 1313 yılında Mukarrir Ispartalı'nın IV. Huzur dersinde Tevbe 25-26. âyetlerinin, 1314 yılında mukarrir İstanbullu Muhammed Eşref Efendi'nin III. Huzur dersinde Tevbe 36. âyetin; 1315 yılında mukarrir İstanbullu'nun III. Huzur dersinde Tevbe 47. âyetin, 1316 yılında mukarrir Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin II. Huzur dersinde Tevbe 58-59. âyetleri, 1317 yılında Tikveşli'nin II. Huzur dersinde Tevbe 70-71. âyetlerinin, 1318 yılında Tikveşli'nin II. Huzur dersinde Tevbe 85-87. âyetlerinin, 1319 yılında Tikveşli'nin II. Huzur dersinde Tevbe 99-101. âyetlerinin; 1320 yılında Tikveşli'nin II. Huzur dersinde Tevbe 115-17. âyetlerinin; 1321 yılında mukarrir Gümülcineli Ahmed Asım Efendi'nin I. Huzur dersinde Yûnus 1-2. âyetlerinin, 1322 yılında Gümülcineli'nin I. Huzur dersinde Yûnus 16-18. âyetlerinin, 1323 yılında Gümülcineli'nin I. Huzur dersinde Yûnus 32-33. âyetlerinin, 1324 yılında Gümülcineli'nin I. Huzur dersinde Yûnus 53-56. âyetlerinin; 1325 yılında Tikveşli'nin I. Huzur dersinde Yûnus 71-74. âyetlerinin, 1326 yılında Tikveşli'nin I. Huzur dersinde Yûnus 93-95. âyetlerinin; 1327 yılında mukarrir Kastamonulu Ebubekir Sıtkı Efendi'nin I. Huzur dersinde Hud sûresi 1-4. âyetlerinin; 1328 yılında Kastamonulu'nun I. Huzur dersinde Hud sûresinin 20-24. âyetlerinin; 1329 yılında mukarrir Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi'nin I. Huzur dersinde Hud 41-43. âyetlerinin; 1330 yılında Lüleburgazlı'nın I. Huzur dersinde Hud sûresinin 66-68. âyetlerinin, 1331 yılında Lüleburgazlı'nın I. Huzur dersinde Hud 87-90. âyetlerinin; 1332 yılında Lüleburgazlı'nın I. Huzur dersinde Hud 116-119. âyetlerinin; 1333 yılında Lüleburgazlı'nın I. Huzur dersinde Yûnus 21. âyetinin takririnden sonraki soru-cevap faslı mevcuttur.⁵²

⁵² Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 376-443; s. 239-240.

4) Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Bölümü, no: 1493'da 1292-1324 yılları arasında mukarrirlik görevini ifa eden Gümülcineli Ahmed Asım Efendi'nin, A'râf, 14-16; 28, 40-41, 70-71, 96, 109-114, 132-33; 144, 150, 176, 189, 206; Enfâl, 18-20, 30-31, 41, 52, 70; Tevbe 6, 19, 32-33, 55-57, 68-69, 84, 97-98, 113-114; Yûnus 1-2; 32-34, 53-56. âyetlerinin takrirleri mevcuttur.⁵³

5) Yanyalı Ömer Lütü Efendi, *Huzur Dersleri*, Topkapı III. Ahmed Ktp., nr. 3525, 54 vr. 1880.

Kanaatimizce huzur derslerinin ders kayıtları ve ders ortamlarıyla ilgili kütüphanelerimizde yazma risaleler ve mecmualar içerisinde elyazması notlar ve belki mukarrir ve muhatap takrir metinlerinin torunlarına yadigâr kalmış yazma metinler, bunlarla sınırlı olmasa gerektir. Bu konu, hem kütüphanelerdeki yazmalar ve belki mukarrirlerin torunları üzerinde yapılacak bir araştırmayla onlardaki yazma metinler üzerinde dakik ve ayrı bir araştırma ve incelemeye ihtiyaç duymaktadır.⁵⁴

2. Klasik Kaynaklar

Ahmed Vâsıf, *Tarih-i Vâsıf*, İstanbul, 1219.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1309.

Çelebizâde İsmail Â sım, *Tarih-i Âsım*, (Mehmed Râşid'in *Tarih-i Râşid* ile birlikte), İstanbul, 1281, VI/131-33; 259-60, 370-71, 462, 557-58.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1971, I, 862 vd.;

Tayyazade Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, İstanbul, II, 1291-3.

Enverî, *Tarih-i Enverî*, İstanbul Üniv. Ktp., TY. 2437, vr. 68.

Tahsin Paşa, *Abdülhamid'in Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1931.

Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, İstanbul, 1941, II, 129-141.

Lütü Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul, 1340, s. 72-3.

3. Kitaplar

Huzur derslerini ele alan müstakil kitaplar yanında konuyu başlık veya bölüm düzeyinde ele alan çalışmalar da vardır. Bu kitaplar içerisinde huzur derslerini müstakil olarak inceleyen Mardin'in eseri özellikle incelenmeyi hak etmektedir.

53 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 461-580.

54 Kütüphane kayıtlarında görmekle birlikte inceleme fırsatı bulamadığımızdan muhtevası hakkında kanaat bildiremediğimiz bir çalışmaya da işaret etmekte yarar var: Ahmed el-Giridi, *Huzur Dersi Risalesi*, Topkapı Emanet Hazinesi 888, 13 vr.

Ebü'l'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri, I-II-III*, İstanbul, 1956-66. Mardin'in eseri, üç cilttir. Eserin birinci cildini kendisi yayınlamış (1951), ikinci ve üçüncünün de büyük bir kısmını asistanı İsmet Sungurbey'e bırakmış, o da uzun bir araştırma sonucunda önsöz ve ekleriyle beraber daha sonra yayınlamıştır (1966). I. cildi 8 kısım olarak tasarlamış, 1. kısımda "Huzur derslerinin Tarif ve mahiyeti"ni, 2. Kısımda "Huzur derslerinin tarihçesi"ni, üçüncü kısımda "Meclisler ve Teşkil Tarzı"nı, 4. Kısımda "Huzur derslerinde riayet olunan kaideler"i, 5. Kısımda "mukarrir ve muhatapta aranan vasıflar, seçime ait kaideler ve bu kaidelerin geçirdiği istihaleler"i, 6.Kısımda "Huzur dersleri usulünün başlangıcından sonuna kadar Muharrirlikte bulunanların isimleri"ni, 7. Kısımda "Huzur dersleri usulünün başlangıcından sonuna kadar Muhataplıkta bulunanların isimleri"ni, 8. Kısımda "Huzur derslerinin Senelik ictima Heyetleri"ni ele almış, Altıncı Kısma ve Yedinci Kısma Ek kısımlar ilave edilerek kitabın bu cildi tamamlanmıştır. II. ve III. ciltlerde ise, 9. Kısım "huzur dersi hocalarının mazhar oldukları atıyye ve in'amlar, maruz kaldıkları cezalar", 10. Kısım "Huzur derslerinin yapıldığı mahaller", 11. Kısım "Huzur dersleri mukarrir ve muhataplarının hal tercemeleri", 12. Kısım "Huzur derslerinden örnekler", 13. Kısım "Huzur dersleri mukarrir ve muhataplarının icazetnamelerinden örnekler", 14. Kısım "Huzur derslerine aid mevsuk menkibeler" başlıkları ele alınmıştır. Peşine ekler başlığıyla 9., 10., 11., 12., 13., 14. Kısımlara ekler yapılmıştır.

Mardin'i bu eseri hazırlamaya sevkeden sebepler arasında "huzur dersleri hakkındaki malumatın, işin azamet ve ehemmiyetiyle mütenasip olmaması; iki yüz yıla yakın bir zaman süren bu kıymetli müessesenin dikkate değer hiçbir iz bırakmaksızın unutulmaya mahkum olması, tarihin derinliklerinde nesyen mensiyyen olması" vardır.⁵⁵ O, "yüksek ve cazip mevkileri kendi istekleriyle tepen bütün varlıklarını ilme hasreden memleketin binlerce güzide, fedakar alimlerinin çalışma faaliyetlerine saha olan bu derslerde yorulmak bilmeyen mesailerıyla temayüz eden şahsiyetleri bilmemizin herkes için bir kadirşinashlık ve vefa borcu olduğu"⁵⁶ bilinciyle tespiti ve ortaya konması zor bir görevi uhdesine almıştır. Ama mesuliyeti, "Maktel-i ekabir" (büyüklerin katli) ile eşdeğer olan nisyandan sayıları binleri aşan fedakar ve özverili büyük alimleri kurtararak namlarını ve hizmetlerini ebedileştirmek, gıptaya değer bir saadet" olarak görmüştür.⁵⁷ Mardin, işin zorluğunun farkındadır; hatta daha önce tespit etmiş olduğu malzemelerin bir yangın vasıtasıyla zayi olması bile vazgeçmesine sebep olmamış, 1949 yılından itibaren kütüphanelerden, arşivlerden, huzur derslerine iştirak etmiş hayattaki

55 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 5.

56 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 6.

57 Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 1, s. 6-7.

zevattan; ölmüş olan zevatın akrabalarından bilgi ve belgeler toplamaya başlamış, yeterince bilgi edince de önce 1951 yılından itibaren İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmua'sında (Bkz. Makaleler) makale serisi olarak yayınlamaya başlamıştır. 1956 yılında birinci cildini yayınlanlamaya muvaffak olmuştur. I. cildten sonra 2. ve 3. cildin çalışmalarına yeni bir şevkle girişmişlerdi. Büyük oranda bu ciltleri tamamlamış olmakla birlikte 1957 yılında hayata veda etmişti. Eksik olan kısımlarını asistanı İsmet Sungurbey tarafından tespit edilmiş ve iki cilt bir arada 1966 yılında yayınlamaya muvaffak olmuştur.⁵⁸

Mardin'in huzur dersleri, bu alanda yazılan dergilerdeki küçük çaplı makaleler (Bkz. Makaleler) ve tarih kitaplarındaki bölümler (Bkz. Kitaplar) bir tarafta, o gün için de bugün için de bu konuda yazılan en etraflı ve aşılamayan bir çalışmadır. Büyük bir emek ve araştırmanın mahsulüdür. Hatta denebilir ki, bugüne kadar yazılan tüm çalışmaların temel kaynağı niteliğindedir. Ancak şunu ifade etmek yerinde olacaktır: Mardin, elinden geleni ortaya koymuş; ulaşabildiği tüm malzemeyi değerlendirmiştir. Herşeyi halletmediğinin de farkındadır. Konunun büyük oranda temel iskeletini ve anatomisini ortaya çıkarmıştır. Ancak onun da ifade ettiği gibi, konunun karanlık kalan, eksik duran kısımları mevcuttur. Özellikle de takrir ve müzakere metinlerinin az bir kısmı tespit edilmiştir. Muhtemeldir ki kütüphane köşelerinde ve şahısların torunlarında başka malzemeler de var olabilir. Bununla ilgili henüz ilim dünyasında yeni bir çaba pek gözükmemektedir. Umarız genç araştırmacılar Mardin'in inşa ettiği eserini geliştirmeye vesile olurlar.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Huzur Dersleri", *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 215-22. Uzunçarşılı'nın bu eserinin onbeşinci bölümü bu konuya hasredilmiş, anahatlarıyla bir sistem olarak sunulmuştur.

Semiha Omay, *Huzur Dersleri ile ilgili Konuşmalar*, İstanbul, 1965, Semiha Omay hanımefendinin Huzur dersleriyle ilgili verdiği konferanstr.

Süheyl Ünver, *Bir Ramazan binbir İstanbul*, Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 29 vd.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993, I, 860.

Ziya Demir - Muhammed Eroğlu, *XIII.-XVI. Yy. arası Osmanlı Müfessirleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, 99 vd.

4. Tezler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla huzur dersleriyle ilgili bir yüksek lisans tezi yapılmıştır:

⁵⁸ Mardin, *Huzur Dersleri*, c. 2-3, s. 38 vd. (İsmet Sungurbey'in önsözü).

Salih Çavuşoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Padişah Huzurunda Yapılan Tefsir Dersleri*, (Yüksek Lisans), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun, 2010.

5. Makaleler

Mardin, Huzur derslerini, kitaptan önce, 7 kısım olarak *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda tefrika halinde yayınlanmıştır:

Ebu'l-ülâ Mardin, "Huzur Dersleri", *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 16, İstanbul, 1950, s. 993-1053; c. 17, İstanbul, 1951, s. 239-282; c. 17, İstanbul, 1951, s. 731-785; c. 18/1-2, İstanbul, 1952, s. 296-453; c. 18/3-4, İstanbul, 1952, s. 988-1040; c. 19/3-4, İstanbul, 1954, s. 821-868.

Öte yandan klasik dönemde huzur derslerini tanıtan bir-iki makale yayınlanmıştır:

Mustafa Sabri, "Huzur-i Hümayun Dersleri", *Beyanü'l-Hak*, İstanbul, 29 Eylül 1324, c.1, sy. 2, s. 3-6.

Mehmed Emin, "Huzur-i Hümayun Dersleri", *Sebilürreşad*, İstanbul, 26 Haziran 1335, c. 17, sy. 425-6, s. 75-77.

Mehmed Zeki (Pakalın), "Huzur-i Hümayun Dersleri", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, s. 74 (29 Haziran 1918), s. 816-819.

Bunların dışında günümüze kadar az sayıda makale kaleme alınmıştır:

Osman Öztürk, "Ramazan Mübaheseleri: Huzur Dersleri", *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1971, c. 10/112-113, s. 331-333.

Ziya Kazıcı, "Ramazan'da Huzur Dersleri", *Nesil Dergisi*, (1979), c. 3, s. 10.

Fikret Sönmez, "Saray Çatısı Altında İlmi Faaliyetler: Huzur Dersleri", *İlim ve Sanat*, c. 2, sy. 7, İstanbul, 1986, s. 25-28.

Madeline C. Zilfi, "A Medrese for the palace: Ottoman Dynastic Legitimation in the eighteenth century", *Journal of the American Oriental Society*, c. 113/2, Connecticut, 1993, s. 184-191.

Necdet Sakaoğlu, "Huzur Dersleri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul, 1994, s. 98.

Erol Özbilgen, "Huzur Dersleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 116-117.

Bahri Ata, "Huzur Dersleri ve Bolulu Ulema", *Bolu Üçtepe*, sy. 75, 1997, s. 3-4.

Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *DİA*, İstanbul, 1998; c. 18, s. 441-444.

Mehmet İpşirli, "Ramazanda Huzur Dersleri", *Din ve Hayat Dergisi*, sy. 5, İstanbul, 2008, s. 40-45.

Mustafa Ünver, "Sarayda Abdülhamid Han Huzurunda Bir Tefsir Dersi ve

Neşri”, *İstanbul Tecrübesi / The Experience of Istanbul: Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Birarada Yaşaması* (eds. M. F. Arslan – M. V. Bilici), İstanbul 2010, s. 333-353.

Enver Demirpolat, “Huzur Derslerine Katılan Harputlu Alimler”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 17:2, (2012), s. 213-237.

Aydın Temizer, “Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri I”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: c. 15, sy. 28, s. 65-92.

Ömer Kara, “İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, İlim Yayma Vakfı: Kur’an ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2013, s. 299-369.

Osmanlı’da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü

Ömer KARA

Özet

Huzur dersleri Osmanlı’da Ramazan aylarında padişah huzurunda gerçekleştirilen münazaralı tefsir dersleri için kullanılan bir tabirdir. Damad İbrahim Paşa devrinde ilk sistemli uygulamalarına rastlanılan ve III. Mustafa’dan itibaren resmîleşip hilafetin ilgasına kadar neredeyse aralıksız devam eden bu derslerin kendisine mahsus merasimi ve kuralları bulunmaktadır. Ramazan ayının muayyen günlerinde yapılan dersler, padişahın maiyetiyle birlikte gerçekleştirdiği tören nitelikli bir “biniş merasimi” sonrasında yapılırdı. Önceden belirlenen âyetlerin bir “mukarrir” tarafından Beyzâvî tefsirinden hareketle takrir edildiği ve belli sayıda “muhatap”ın soru sorarak ve müzakere ederek iştirak ettiği bu derslerde fikir ve söz hürriyeti esastı. Derslere katılan ilmî heyet üyeleri için ödüllendirme ya da cezalandırma söz konusuydu. Huzur derslerindeki takrir ve müzakere metinleri sistemli olarak kayıt altına alınmasa da II. Mahmud döneminden itibaren bu derslere iştirak edenlerden bazıları kendi takrir ya da müzakere metinlerini yazılı olarak tespit etmişlerdir. Çoğu hâlen yazma halinde bulunan bu metinlerin incelenmesi hususi bir literatür türünün aydınlatılması kadar, tefsir özelinde, dönemin ilim anlayışı ve geleneğinin ortaya konulmasına da hizmet edecektir.

Anahtar Kelimeler: Huzur dersleri, Ramazan, Beyzâvî tefsiri, Biniş merasimi, Mukarrir, Muhatap.

The Literature on the Tradition of Huzur Lessons in the Ottoman Period

Ömer KARA

Abstract

Huzur lessons correspond to the *tafsir* lessons (Qur'anic commentaries) conducted in the presence of the Sultan in a debate format during the month of Ramadan. First encountered in the court of Damad İbrahim Paşa and formalized during the reign of Mustafa III, these lessons continued almost without any break until the abolition of the Caliphate with their unique set of rituals and rules. Held on certain days of the month of Ramadan, they started after an official "*biniş* (mounting) ceremony" performed by the Sultan and his entourage. In these lessons, only one *muqarrir* (primary lecturer) interpreted the predetermined verses (*ayât*) from Baydawi's commentary and a number of *mukhatab* (secondary lecturers) participated to ask questions and negotiated the text. The key idea therein was the freedom of thought and opinion. The scholar participants were often subject to rewards and punishment. Even though the reports and the texts debated in the lessons were not systematically recorded, some of the participants, in the time of Mahmud II, kept copies of some of these texts in their own records. Often extant in the form of manuscripts, their analysis would illuminate a special genre of literature in addition to revealing the scholarly tradition of the period in the context of *tafsir*.

Keywords: Huzur Lessons, Ramadan, Baydawi commentary, *biniş* (mounting) ceremony, *muqarrir*, *mukhatab*.

